

سرشناسه	: قاسمی اصل، محمدجواد، ۱۳۶۱-
عنوان و نام پدیدآور	: جایگاه استقرا در روش شهید صدر در اقتصاد اسلامی / محمدجواد قاسمی اصل.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی <small>علیه السلام</small> ، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۶ ص:؛ ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۲۲۲-
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: صدر، سیدمحمدباقر، ۱۹۳۱ - ۱۹۷۹م. - نظریه درباره منطق استقرایی.
موضوع	: Sadri, Muhammad Baqir-- Views on induction (Logic)
موضوع	: صدر، محمدباقر، ۱۹۳۱-۱۹۷۹م. . اقتصادنا - نقد و تفسیر.
موضوع	: استقرا (منطق).
موضوع	: Induction (Logic)
موضوع	: اسلام و اقتصاد.
موضوع	: Islam -- Economic aspects
شناسه افزوده	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی <small>علیه السلام</small>
رده‌بندی کنگره	: BP۲/۲۳۰
رده‌بندی دیویی	: ۴۸۳۳/۲۹۷
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۵۸۸۳۷۶۹

جایگاه استقرا در روش شهید صدر

در اقتصاد اسلامی

محمدجواد قاسمی اصل

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
قم

۱۳۹۸

شماره ردیف ۱۴۵۹
شماره موضوعی ۳۲ - اقتصاد
۱۳۹۸-۲۵

جایگاه استقرار در روش شهید صدر در اقتصاد اسلامی

- مؤلف: محمدجواد قاسمی اصل
- ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
- چاپ: افق
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۸
- شمارگان: ۳۰۰
- قیمت: ۲۸۰۰۰ تومان

- دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۳۸
- تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۲۶
- شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیری جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲
- تلفن و نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱
- شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹

شابک: ۹۷۸-۶۰-۴۴۴-۲۲۲-۰

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

تقدیم به آن که فرمود:

«گر یک بقال در شیراز باشم، زیر سایه حکومت امام
خمینی» برایم ترجیح دارد از این که مرجعی مانند
سیدابراهیم اصفهانی «باشم زیر سایه حکومت صدام!»^۱
تقدیم به او که راهش، به روشنی چشم رهبر و آقای ما
و به کوری چشم خفاشان و خناسان.
بزرگراهی رو به دریا و خورشید است!
تقدیم به شهید سدره نشین: سیدمحمدباقر صدر»

۱. نرم افزار مجموعه آثار شهید سیدمحمدباقر صدر، السیرة والمسیرة فی حقائق
ووثائق، ج ۴، ص ۲۷.

تقریظ حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر علی جابری

بسمه تعالی

پیروزی انقلاب اسلامی ایران و استقرار نظام جمهوری اسلامی در وطن عزیزمان ایران، شرایط لازم را برای تولید علوم انسانی - اسلامی و به اصطلاح آنچه که امروزه «اسلامی سازی علوم» نامیده می‌شود، فراهم کرد، که اقتصاد اسلامی یکی از مهم‌ترین و بارزترین آنها به شمار می‌رود. با گذشت بیش از چهار دهه، این روند با تربیت نیروها و فراهم کردن ادبیات لازم و مورد نیاز، در حال پیش‌روی و تکامل است، که در این میان فیلسوف، فقیه و متفکر شهید، آیت‌الله صدر رحمته‌الله و اثر گران‌قدر ایشان *اقتصادنا*، مثل نگین می‌درخشند و چراغ راه ره‌پویان این رشته علمی و نظریه‌پردازان اقتصاد اسلامی قرار گرفته‌اند. روش کشفی این شهید بزرگوار، تقریباً بیش از هر چیز دیگر مورد مذاقه پژوهشگران و اندیشمندان اقتصاد اسلامی قرار گرفته است و آثار فراوان و گران‌قدری نیز در این زمینه تولید و عرضه شده است.

شکی نیست که شهید صدر رحمته‌الله دارای منظومه فکری‌ای است که از ابعاد مختلف و فراوانی در مورد اقتصاد اسلامی برخوردار است، و در

این میان می‌توان به دو مورد برجسته، و در عین حال بسیار مشکل و بغرنج به شرح زیر اشاره کرد. این شهید بزرگوار در حالی که در مبانی معرفت‌شناختی در زمره مبناگرایان به شمار می‌رود، در عین حال تنها فیلسوف اسلامی است که اولاً جایگاه خاصی برای استقرا قائل است و ثانیاً به احتمالات در مسائل علمی میدان می‌دهد و آن را دارای ارزش می‌داند. ولی با کمال تأسف، این ابعاد فکری شهید صدر رحمته‌الله چندان مورد مذاقه قرار نگرفته و جای این‌گونه مباحث در ادبیات اقتصاد اسلامی خالی است.

این در حالی است که فاضل ارجمند و محقق پرتلاش، حجت‌الاسلام جناب آقای محمدجواد قاسمی اصل اصطهباناتی هر دو مسئله مزبور را در دستور کار علمی و تحقیقاتی خود قرار داده است. ایشان مسئله استقرا را در در تحقیق حاضر دنبال کرده و به خوبی از عهده آن برآمده است، که اکنون در اختیار محققان و اندیشمندان اقتصاد اسلامی قرار دارد. ایشان مسئله احتمالات را نیز در حال حاضر در رساله دکتری خود با جدیت تمام دنبال می‌کند و ما توفیقات روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستاریم.

علی جابری

۱۳۹۸/۶/۷

فهرست مطالب

مقدمهٔ معاونت پژوهش.....	۱۳
درآمد.....	۱۷

الگوی کشف مذهب اقتصادی اسلام در «اقتصادنا»

مقدمه.....	۲۵
۱. مکشوف (مذهب اقتصادی اسلام).....	۳۲
۱-۱. مفاهیم متمایز با مذهب اقتصادی.....	۳۳
۱-۲. ویژگی عمومی مذاهب اقتصادی.....	۳۸
۱-۳. مذهب اقتصادی اسلام.....	۴۴
۱-۴. ویژگی‌های نظریات مذهبی در اقتصاد اسلامی.....	۴۶
۲. کاشف.....	۵۰
۳. منابع کشف.....	۵۳
۴. مراحل کشف.....	۵۶
۴-۱. کشف مستقیم یا کشف معکوس؟.....	۶۹
۴-۲. فرضیه و نظریه در روش کشفی.....	۷۱
۴-۳. ابزارهای کشف.....	۷۲
۴-۴. تمایز مذهب اقتصادی اسلام با سایر مذاهب.....	۷۵

- ۴-۵. تمایز مذهب اقتصادی با فقه متعارف..... ۷۶
۵. مبانی کشف..... ۷۷
- ۵-۱. مبانی کلامی..... ۷۸
- ۵-۲. مبانی معرفتی و روشی..... ۸۰
- نتیجه‌گیری..... ۸۲

تحلیل‌های اصولی رایج از «روش کشفی» و پیش‌نیازهای آن

- مقدمه..... ۸۷
۱. تحلیل‌های رایج اصولی از روش کشفی..... ۹۰
- ۱-۱. نظریه فهم اجتماعی..... ۹۱
- ۱-۲. نظریه ظهور مجموعی..... ۹۳
- ۱-۳. نظریه انسداد..... ۹۶
- ۱-۴. نظریه تفکیک..... ۹۸
۲. پیش‌نیازهای اصولی روش کشفی..... ۱۰۰
- ۲-۱. احراز مشروعیت..... ۱۰۱
- انفتاح و انسداد باب علم و علمی..... ۱۰۲
- ۲-۲. فقه احکام و فقه نظریه؛ وحدت یا تمایز اصولی؟..... ۱۰۳
- ۲-۳. تقسیم‌های حکم شرعی..... ۱۰۶
- الف) حکم واقعی و ظاهری..... ۱۰۶
- ب) حکم اولی و ثانوی..... ۱۰۸
- ج) فتوا و حکم حکومتی..... ۱۱۰
- ۲-۴. ظهور..... ۱۱۱
- الف) تقسیم‌های ظهور..... ۱۱۲
- ب) مسائل سه‌گانه ظهور..... ۱۱۴
- نتیجه‌گیری..... ۱۱۶

نظریه استقرا و آثار آن در اندیشه شهید صدر

مقدمه.....	۱۱۹
۱. نظریه استقرای شهید صدر.....	۱۲۳
۱-۱. گام اول: افزایش بیرونی احتمال (توالد موضوعی).....	۱۲۳
الف) نظریه احتمال.....	۱۲۴
ب) تقسیم‌های سببیت و فروض مشتق از آن.....	۱۲۷
ج) فروض چهارگانه در افزایش بیرونی احتمال.....	۱۲۸
۱-۲. گام دوم: افزایش درونی احتمال (توالد ذاتی).....	۱۳۴
الف) مفهوم یقین در قضیه استقرایی.....	۱۳۴
ب) قاعده معرفتی مرحله افزایش درونی احتمال.....	۱۳۶
ج) تطبیق قاعده شناختی در قضیه استقرایی.....	۱۳۸
۲. کاربرد استقرا در اندیشه شهید صدر.....	۱۴۰
۲-۱. استقرا در منطق.....	۱۴۱
۲-۲. استقرا در اصول فقه (دلیل استقرایی غیرمباشر).....	۱۴۳
۲-۳. استقرا در فلسفه و کلام.....	۱۴۸
۲-۴. استقرا در فقه (دلیل استقرایی مباشر).....	۱۵۰
نتیجه‌گیری.....	۱۵۲

تبیین «روش کشفی» مبتنی بر نظریه «استقرا»

مقدمه.....	۱۵۷
۱. گام اول: تحلیل روش کشفی مبتنی بر نظریه استقرا.....	۱۵۹
۱-۱. افزایش بیرونی احتمال و تطبیق آن در روش کشفی.....	۱۵۹
۱-۲. افزایش درونی احتمال و تطبیق آن در روش کشفی.....	۱۶۵
۱-۳. تطبیق «روش کشفی» بر نظریه «استقرا».....	۱۶۷

۲. گام دوم: تطبیق روش کشفی بر کاربردهای اصولی نظریه استقرار..... ۱۶۸
- ۲-۱. کشف قواعد فقه..... ۱۶۸
- ۲-۲. کشف ملاک‌ها..... ۱۷۰
- ۲-۳. روح قرآنی..... ۱۷۱
- ۲-۴. روش استنباطی (تفسیر موضوعی)..... ۱۷۲
- ۲-۵. فقه عمودی (فقه نظریه)..... ۱۷۴
۳. گام سوم: نسبت تحلیل‌های رایج روش کشفی با نظریه استقرار..... ۱۷۶
- نتیجه‌گیری..... ۱۷۸
- خاتمه..... ۱۸۱
- منابع..... ۱۸۵
- الف) کتاب‌ها..... ۱۸۵
- ب) مقالات..... ۱۸۹
- نمایه‌ها..... ۱۹۱

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین‌حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل ازین‌رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم ﷺ و جانشینان برحق و گرامی او ﷺ، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها

سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشواری‌تر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازیابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این رو، افزون بر استنباط، استخراج،

تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی* در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو فلسفه اقتصاد اسلامی که با تلاش پژوهشگر ارجمند حجت‌الاسلام آقای محمدجواد قاسمی اصل نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه و تبیین برخی ابعاد معرفت‌شناختی و روش‌شناختی نظریه‌پردازی در اقتصاد اسلامی است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و جناب آقای دکتر محمدجواد توکلی و حجت الاسلام والمسلمین دکتر سیدمحمدکاظم رجایی که با مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی *

www.ketab.ir